

TATAISO YA HO SIRELETS INTHANETENG

KAROLO YA KHITI YA DISEBEDISWA TSA HO HLOKOMEDISA
BAITHUTI KA TSHIRELETSEHO INTHANETENG

British
High Commission
Pretoria

UNISA |

Ho fumana tlhahisoleding e eketsehileng etela:
<https://www.cybersecurityhub.gov.za/cyberawareness/>
<http://cyberaware.co.za>

Lethathamo la Tse ka Hare

Selelekela

KHOMISHINARI E PHAHAMENG	INTHANETENG	2
BRITHANI	YUNIVESITHI YA AFRIKA BORWA	3
LEFAPHA LA DIPUISANO LE THEKNOLOJI YA DIJITHALE: SETSI SA TSHIRELETSEHO	SELELEKELA	4

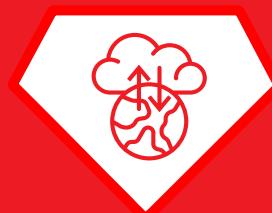

HO SIRELETSIA INTHANETENG HO BOHLOKWA	5
---------------------------------------	---

Ho Sireletsia Inthaneteng Sehlooho sa 1: Ho Etela Inthaneteng

Selelekela	6	Moqoqo 1.1: Letshwao la Dijithale	8
Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang	5	Moqoqo 1.2: Dikotsi le Ditshoso	
Melemo ya Inthanete	7	Tsa Inthanete	8
Mathata a Inthanete	7	Moqoqo 1.3: Lekunutu Inthaneteng	8

Ho Sireletsia Inthaneteng Sehlooho sa 2: Ho Sireletsia Batho

Selelekela	9	Moqoqo 2.1: Tlhekefetso ya Inthaneteng	11
Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang	9	Moqoqo 2.2: Tshireletseho ya Lelapa	11
Ho Pepesehela ha Batho	10	Moqoqo 2.3: Puisano, Tlhompho le Boitshwaro	11
Batho ba Bakang Ditshoso	10		

Ho Sireletsia Inthaneteng Sehlooho sa 3: Ho Sireletsia Disebediswa

Selelekela	12	Moqoq 3.1: Dikotsi Tsa Thekinoloji	14
Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang	12	Moqoq 3.2: Diselefounu	14
Makgabane a Disebediswa	13	Moqoq 3.2: Tshireletseho ho Malware	14
Mefokolo a Disebediswa	13		

Ho Sireletsia Inthaneteng Sehlooho sa 4: Diapp

Selelekela	15	Moqoqo 4.1: Metjha ya Dipuisano	17
Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang	15	Topic 4.2: Safe Web Browsing	17
Makgabane a Diapp	16	Moqoqo 4.3: Dipapadi	17
Mefokolo a Diapp	16		

Ho Sireletsia Inthaneteng Sehlooho sa 5: Tlhahisoleding ya Bohlokwa

Selelekela	18	Moqoqo 5.1: Ditaba Tse sa Tshwaneng le Tse Mpe	20
Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang	18	Moqoqo 5.2: Baqhekelli ba Inthaneteng	20
Makgabane a Tlhahisoleding	19	Moqoqo 5.3: Laola Dipassword	20
Mefokolo a Tlhahisoleding	19		

Ho Sireletseha Inthaneteng Boitlamo Ba Tshireletseho

Dikeletso Tsa Ho Sireletseha Inthaneteng

KHOMISHINARI E PHAHAMENG BRITHANI

British
High Commission
Pretoria

Mmuso wa Brithani o motlotlo ka ho tshehetsa letsholo lena, le reretsweng ho eketsa tshireletseho Inthaneteng le ho hlokomedisa baithuti ba sebedisang mapatlelo a dijithale. Re rerile ho tswelapele re rerisana le ho sebetsa mmoho le mmuso, mekgatlo ya poraefete, ditsi tsa thuto, ditsebi tabeng e amehang hammoho le setjhaba ka kakaretso sa Afrika Borwa ho kenya tshebetsong matsholo a tshwanang le lena a ho sireletseha Inthaneteng.

Khiti ya dithulusi tsa Tlhokomediso ya ho Sireletseha Inthaneteng e etsedswe ho fana ka tshireletseho Inthaneteng le ho fana ka thuto ya thlokomediso ho baithuti, le ho hlomella matitjhore ka bokgoni ba hore ba hodise dikelelong tsa bana tlwaelo ya ho sireletseha Inthaneteng. Re ikemiseditse ka ho kgetheha ho tshehetsa baahi le dikolo tse tinngweng menyetla tseo mohlomong di senang disebediswa tsa ho ruta ka tshireletseho ya Inthaneteng.

Nigel Casey

Mokomishinari ya Phahameng wa Brithani Afrika Borwa

Khiti ena ya dithulusi tse tla sebediswa e entswe ka tshebedisano mmoho le Yunivesithi ya Afrika Borwa (UNISA) le Lefapha la Dipuisano le Theknoloji ya Dijithale (DCDT). Tshebedisano mmoho ena le menehelo e entsweng di tla matlafatsa tsebo batho ya dijithale le ho tlisa tlaboloho ho tsa dijithale.

Komishini e Phahameng ya Brithani e lakatsa ho leboha UNISA, DCDT le CyberSecurity Hub ka tshehetso ya tsona e sa thekeseleng nakong ya mohato ona.

LEFAPHA LA DIPUISANO LE THEKNOLOJI YA DIJITHALE: SETSI SA TSHIRELETSEHO INTHANETENG

Pinky Kekana

Motlatso Letona: Lefapha la Dipuisano le Thekinoloji ya Dijithale

Lefatshe la thekinoloji le re file ho hongata, empa le fane ka ho hongata le ho feta nakong ena ya sewa sa lefatshe eo re phelang ho yona honajwale. Ethusitse moruo hore katsela e itseng o tswelepele o sebetsa ka hore batho ba sebetse ba le malapeng, ba tshware diboka tsa dithimi, ba etse dipuello tsa kgwebo, eCommerce, ba reke ba le malapeng le ho tlisetswa thepa le tse ding. E thusitse bana lefatsheng ka bophara hore ba tswelepele ba ya sekolong, ka dihlopha tse tshwarwang ka Inthanete ho ba nang le yona. Ho ile ha kgoneha hore ho etswe diaparo tsa ho itshireletsa tse bitswang di-PPE ho sebediswa thekinoloji ya dijithale e porintang dintho ka mokgwa wa 3D. Ho itshetleha ka thekinoloji ya dijithale e se ele tlwaelo ho batho ba bangata, lefatsheng ka bophara hammoho le Afrika Borwa.

Ka hoo, ha boqapi le thekinoloji e ncha e ntseng e hlaha di etsa hore dintho di fumanehe habonolo lefatsheng, ho sa hlokahale boikgathatso bo bongata, mme ele mefutafuta e fapaneng, ka bomadimabe, e boetse e bula monyetla wa hore re pepesehele ho hlaselwa ke dinokwane tsa Inthaneteng tsa mafatsheng a mang le tsa mona lapeng. Dinokwane tsa Inthaneteng di se di entse dihlotswhana le dikgwebo tse hlamatsehang ka ho hlasela batho ba itseng ka ho toba, dikgwebo tse kgolo le tse nyenyanne ka letoto la ditlhaselo tsa Inthaneteng.

Sena se etsa hore ho be le ‘ho tsilatsila ho tsa dijithale’, e leng se bolelang hore le hoja mebuso le mekgatlo e ka fana ka ditshebeletso tse eketsehileng, ka potlako ho feta leha ele neng pele, bonokwane ba Inthaneteng bo tlisa sekgahla se matla se hanyetsanang le sena, se sitisang bokgoni bo bottle le boqapi le kgolo eo Sechaba se neng se ka ba le bona ntshetsopeleng ya thekinoloji. Ho bile le palo e ntseng e eketseha ya ditlhaselo kgahlanong le mehaho ya Sechaba, ditlhaselo tse kgolo kgahlanong le mekgatlo, le ho nkuwa ha tlhahisolededing ya lekunutu ya baahi.

Ho phaella ho Moralo wa Maano a Sechaba a Tshireletseho Inthaneteng (National Cybersecurity Policy Framework) (NCPF), Lefapha le ile la theha Setsi sa Tshireletseho Inthaneteng (Cybersecurity Hub) ka October 2015, ho etsa lepatlelo leo ho Iona Maafrika Borwa a ka kgonang ho tlaleha diketsahalo tsa Inthaneteng le ho thusa mahlatsipa a bonokwane ba Inthaneteng.

Karolo ya thomo ya setsi sena ke ho kenya tshebetsong mananeo a Tlhokomediso ya Tshireletseho Inthaneteng, ho etsa hore baahi ba hlokomele dikotsi tse teng le ho pepeseha ha bona Inthaneteng, ha ba nka monyetla o fumanehang wa tlhahisolededing e teng. Tlhokomediso ya Tshireletseho Inthaneteng ke taba ya ho fetola tsela eo re itshwarang ka yona, mme ke phephetso ya setso. Kaha e ama Sechaba, e hloka etswa ka tsela e nang le tsamaiso le e momahaneng, kaha Tlhokomediso ya Tshireletseho Inthaneteng e lokela ho finyella baahi BOHLE ba naha. Ka hona, karolo e bapalwang ke ditlamo tsa poraefete le tsa thuto ha ya lokela ho kgellwa tlaase. Ele ho netefatsa hore momahano e ba teng le ho finyella batho ba bangata, Setsi sa Tshireletseho Inthaneteng se ile sa thehwa ele sona se ka sehloohong, bakeng sa tshebedisano pakeng tsa diindasteri, mmuso le tsa thuto.

Sena e bile motheo wa tshebedisano mmoho e ncha ya Lefapha la Dipuisano le Thekinoloji ya Dijithale (ka Setsi sa Tshireletseho Inthaneteng), le Mokomishinari ya Phahameng wa Brithani, ho sebediswa Ofisi ya Ditaba Tsa ka Ntle le Tekatekano ya Moruo (FCO), le Yunivesithi ya Afrika Borwa – ho ntshetsapele letoto la ditemoso tsa tshireletseho Inthaneteng, ho shebilwe haholo baithuti, matichere le batswadi.

Re thabile haholo ka letsholo lena, kaha re dumela hore le tla fana ka tataiso le tsebo ya bohlokwa ho baithuti ba sekolo, ba ntseng ba ithuta ho sebedisa lefatshe la dijithale le ba potolohileng. Baithuti ba sekolo ke bona bao re tshwenyehileng ka bona haholo, kaha ho sebedisa ha bona Inthanete ka tsela e eketsehileng empa ba na le tsebo e fokolang ya yona, mme ka kakaretso ba sa lemohe dikotsi le boikarabelo boo ba bang le bona jwaloka basebedisi ba Inthanete, ho etsa hore ba hlaselehe habonolo, mme boikarabelo boo re nang le bona ho bona, ke ho ba lemosa ka mathata le dikotsi tseo ba tobang le tsona.

Moifo o thehile lenaneo le mekgahlelo e fapaneng leo ke tsebang hore le tla amoheleha ho baithuti, matichere, batswadi le bahlokemedi ka tsela e tshwanang, kaha le ba beha kgubung ya lenaneo lena la tlhokomediso ka tshireletseho ya Inthaneteng.

YUNIVESITHI YA AFRIKA BORWA

Moprop Elmarie Kritzinger

Yunivesithi ya Afrika Borwa

Thekinoloji e fetola lefatshe la rona ka mehato e potlakileng le e sa kgaotseng ka ho ntshetsapele le ho fana ka Tlhahisoleding ya Puisano ya Thekinoloji (Information Communication Technologies) (ICT) le disebediswa tse amanang le yona ho basebedisi lefatsheng ka bophara. Dikarolo tse ngata tsa maphelo a rona di se ntse di amana le di ICT le disebediswa tsa ICT tse kang diselefounu, di laptop le di-tablete. Thekinoloji le disebediswa tsa ICT di ntse di ba nyenyan, empa di nama le ho ba matla haholo bokgonging ba tsona ba tshebetso. Thekinoloji ha e sale ntho feela eo batho ba bang le yona bakeng sa monate empa e ba tlhoko ho basebedisi ba bangata.

Re sebedisa di ICT le disebediswa tsa ICT ho hokahaha le lefatshe la Inthanete bakeng sa puisano, ho etsa setswalle le ho bokella tlhahisoleding. Sebaka sa Inthanete ke network ya lefatshe e hokahanyang basebedisi ba Inthanete ho pota lefatshe ka lethathamo le potlakileng la di network. Basebedisi ba Inthanete ba fapane ka dilemo, bodumedi, puo le dibaka tseo ba leng ho tsona. Disebediswa tse ntseng di eketseha dia a hokelwa Inthaneteng ho etsa marangrang a lefatshe a di network tsa ICT, disebediswa le basebedisi ba Inthanete.

Basebedisi ba Inthanete e ba baahi ba dijithale lefatsheng la Inthanete le nang le melao e fapaneng, ditsela tse sa tshwaneng tsa boitshwaro ha esita le dicelete tsa dijithale. Mosebedisi e mong le e mong wa Inthanete o siya letshwao la hae la dijithale (ka mohlala, difoto, melaetsa, dintho tseo re ileng ra di sheba) Inthaneteng le ke keng la fetolwa kapa la hlakolwa. Kahoo ke ha bohlokwa hore basebedisi bohole ba utlwisise kgahlamelo le ditlamorao tsa diketso tsa bona Inthaneteng.

Melemo ya Inthanete e mengata ho tloha ho tsa bophelo ho ya ho tsa thuto. ICT e file basebedisi ba Inthanete monyetla wa hore ba buisane hanghang le basebedisi ba bang ba Inthanete lefatsheng ka bophara, ba fumane ditshebeletso tsa dibanka Inthaneteng, ba sebetse ba le thoko le ho reka dintho ba le malapeng a bona. Thekinoloji e nngwe e fetolang bophelo ba batho ke dikoloi tse ikgannang, ho printa ka tsela ya 3D le thuto ya Inthaneteng. Thekinoloji e fetotse tsela eo re nahanang, re etsang dintho le ho phela ka yona.

Empa, ho sebedisa thekinoloji le ho kena Inthaneteng ho na le mathata a mangata. Mathata le dikotsi tsa Inthaneteng di akarelletsatso bokebekwa ba Inthaneteng (ka mohlala, ho utswetswa boitsebiso, ho hlorisa ka Inthanete le ho lahlehelwa ke tjhelete) hape basebedisi ba Inthanete ba ka sebediswa hampe hore ebe mahlasipa a ditlhasele tsena tsa Inthaneteng.

Basebedisi bohole (haholoholo bana le batjha) ba lokela ho hlokomedisa ka tshireletseho Inthaneteng le ho tiisa hore ba utlwisia hore na Inthanete e ka ama diketso tsa bona jwang, bophelo ba mmele le maikutlo. Ho bohlokwa ho utlwisia hore dintho tseo motho a di etsang Inthaneteng di ba le ditlamorao tse ka tswelang motho molemo kapa tsa mo ntsha kotsi.

Ho sebedisa Inthanete ho ke ke ha thoe ho hotele kapa ho fosahetse empa ho itshetleha ka dintho tseo motho a di etsang ha a le Inthaneteng. Kahoo, ke ha bohlokwa hore batho ba sebedisang Inthanete ba lemoswe ka ditsela tsa ho ba le boitshwaro bo botle ha ba le Inthaneteng hammoho le kamoo ba ka itshireletsang le ho sireletsatso tlhahisoleding ya bona ho basebedisi ba bang ba keneng ka sepheo se seng setle ba bileng ba senang boitshwaro bo botle.

Projek ya Ho Kenyelletsatso Sechaba Temosong ya Tshireletseho Inthaneteng ya Yunivesithi ya Afrika Borwa (UNISA) e rerile ho thusa le ho tshehetsa basebedisi ba Inthanete (Sechaba, baithuti ba sekolo, matichere le batswadi) ka tlhahisoleding ya bohlokwa ya temoso ya tshireletseho Inthaneteng ho etsa hore ba sireletsatsehe haholwanyane Inthaneteng le ho ba le tsebo le bokgoni ba hore ba itshireletsatse le ho sireletsatso tlahahisoleding ya bona Inthaneteng.

Morero ke hore basebedisi bohole ba Inthanete ba sireletsatsehe ha ba le Inthaneteng. www.cyberaware.co.za

Selelekela sa Tataiso Ena

Tlhahisoleseding ya Puisano ya Thekinoloji (Information Communication Technology) (ICT) e fetohile karolo ya bohlokwa ya bophelo ba rona ba letsatsi le letsatsi. Re sebedisa disebediswa tsa ICT bakeng sa thuto, ho bokella tlhahisoleseding le ho etsa dintho tse amanang le mosebetsi. Disebediswa tsa ICT di ya di fumaneha habonolo ho basebedisi bohole ka lebaka la ho eketseha tsiona le ho ba tlaase ka tjhelete. Boholo ba disebediswa tsena di kgona ho kena Inthaneteng, e leng se dumellang basebedisi ho kena Inthaneteng.

Wa amohelwa Tataisong ya Tshireletseho Inthaneteng. Tataiso ena e reretsweng basebedisi ka kakaretso ba Inthanete.

- Tataiso ena e reretswe ho lemosa basebedisi bohole ba Inthanete mabapi le hore na ba ka Sireletsang jwang ha ba le Inthaneteng.
- Morero o ka sehloohong wa tataiso ena ke ho hodisa tsebo le kutlwiso ya basebedisi ba Inthanete ka kakaretso hore na ba ka itshireletsa jwang kgahlanong le bonokwane ba Inthaneteng.

Tseba C², e leng makhadete a Inthaneteng a morerong wa ho o thusa ho ithuta kamoo o ka Sireletsang ha o le Inthaneteng. Khadete ka nngwe e emela sehlooho sa bohlokwa sa Inthanete seo o lokelang ho se hlokomela le ho ithuta ka sona.

- Sehloohong sa 1 (**Ho Etela Inthaneteng**) re na le **Mokgenerale Lelakabe**. Moetapele wa C² – O ile a lalehelwa ke pono ha a le ntweng empa a fumana tsebo ya bohlokwa, ka ho kena dibankeng tse kgolo tsa tsebo Inthaneteng.
- Sehloohong sa 2 (**Ho Sireletsang Batho**) re na le **Moprosesa Mohlokomedi**. O na le pelo ya Kgauta. Le hoja a utlwela batho bohole bohloko, ha a bapale le dinokwane le batho ba hlorisang batho ba senang molato.
- Sehloohong sa 3 (**Ho Sireletsang Disebediswa**) re na le **Techno**. Ke setsebi sa dintho tsohle tsa dijithale –o utlwisa tsela eo disebediswa tsohle di sebetsang ka yona ka hare.
- Sehloohong sa 4 (**Diapp**) re na le **Mosebetsi**. O sebedisa tshusumetso ya hae e kgolo mapatlelong a dipapadi le mecheng ya dipuisano, ho kopanya batho le ho tshehetsa dintho tse molemo.
- Sehlooho sa 5 (**Tlhahisoleseding ya Bohlokwa**) re na le **Crypto**. O sekene tlhahisolesiding e hlokolosi le ho thusa ho e notlella pele ba babe ba e tshwara.

MAKHADETE A INTHANETENG

Tataiso ena ke karolo ya khiti ya tlhokomediso ya tshireletseho Inthaneteng e reretsweng ho ruta batho ka ho Sireletsang Inthaneteng, ka ditsela tse fapaneng le tse thahasellisang. O tla kgona ho kena dikarolong tsohle hore o sebedise dithulusi tsa bohlokwa hore o sireletshe Inthaneteng.

Lepatlelo la Inthaneteng

Dibuka

Patlontswe

Divideo

Diphoustara

Dipopae

Dipapadi

Ho fumana tlhahisoleseding e eketsehileng etela:

<https://www.cybersecurityhub.gov.za/cyberawareness/>

<http://cyberaware.co.za>

Ho Tshireletseha Inthaneteng ho Bohlokwa

Selelekela sa Lefatshe la Inthanete

Lefatshe la Inthanete ke lefatshe la marangrang a dikomporo le dibanka tsa tlhahisoleding, haholoholo le Inthaneteng. Le boetse le bitswa lefatshe la dijithale, leo o kenang ho lona ha o sebedisa founu ya hao, komporo kapa sesebediswa leha ele sefe seo o kenang ka sona Inthaneteng. Ha re ntse re sebedisa disebediswa tsa rona ho buisana le ba bang, re ithuta, re bapala kapa tse ding tse ngata, re lokela ho hlokomela dikotsi tsa Inthaneteng ele hore re kgone ho itshireletsa le ho sireletsa disebediswa tsa rona. O na le tokela ya ho ba karolo ya lefatshe lena le monate la Inthanete, o sa kgathatsehe ka dikotsi tsohle (ha o pepesehetse kotsi) kapa ditshoso (ha o ka lematswa ke ho hong)! Tataisong ena, o tla ithuta ka mekgwa ya bohlokwa ka ho fetisa ya ho tshireletseha Inthaneteng, kaha Ho Sireletseha Inthaneteng ho Bohlokwa haeba re batla ho itshireletsa le ho sireletsa batho bohle bao re ba ratang.

Melemo ke ena ya ho Sireletsu Inthaneteng:

Ha o itlhokomela o tla qoba ho tlilika "dintho tsa mahala" tse o hohelang hore o bule divaerase, malware le rasomware tse kotsi.

Ke sireletsehile; re sireletsehile. Ho sireletseha Inthaneteng ho tla o sireletsu dikarolong tse ngata tsa batho ba etsang ditshoso- dibatana tsa Inthaneteng, bahlekefetsi, dinokwane le dithuluseng tse fapaneng le maqheka ao ba a sebedisang. Ho itshwara hantle Inthaneteng ho ruisa batho bohle ba lapeng molemo, ba sekolong, mosebetsing le lefatshe le o potolohileng.

Ho sireletseha Inthaneteng ho tla o sireletsu hore o seke wa fumana divaerase disebedisweng tsa hao - sethibela divaerase e leng anti-virus le yona e bohlokwa, kahoo o seke wa e tlola. E tla o sireletsu divaeraseng tse ngata tsa dikomporo.

Mathata a mang le ditshoso le seo di se bolelang:

Batshosi - batho kapa sehlopha sa batho, se sebedisang lefatshe la Inthanete ho o utlwisa bohloko kapa ho o utswetsa (ba o qhekelle), ba kang:

- **Dibatana tsa Inthaneteng** - batho ba batlang ho o ntsha kotsi ka thobalano.
- **Dinokwane tsa Inthaneteng** - batho ba batlang ho jala software e kotsi, jwaloka divaerase kapa ransomware, sesebedisweng sa hao hore ba se senye kapa ba o senye lebitso.
- **Diskeme** - batho ba batlang ho o utswetsa tjhelete kapa boitsebiso hore ba bo sebedise kapa ba bo rekise.
- **Bahlekefetsi ba Inthaneteng** - Batho ba o hlorisang ka ho sebedisa melaetsa ya elektronike ya email, diwebsaete, metjha ya dipuisano kapa diblogs.
- **Di hacker** - Motho kapa sehlopha sa batho ba nang le boitsebelo ba ho sebedisa sistimi ya dikomporo mme ba ka kena disistiming tsa dikomporo tsa batho ba bang ka tsela e seng molaong.
- **Batho ba sa lemoheng letho** - Motho ya sa hlokomeleng hore ketso eo a e etsang e tla qetella ka ho mo kenya bothateng ba hore a hlaselwe Inthaneteng.

Tataiso e tla o thusa hore o utlwise bohlokwa ba ho sireletseha Inthaneteng. Tataiso ena e sebediswa ka tsela ena:

- Re tla tshohla dihlooho tse 5 tse tla o thusa hore o sireletsehe Inthaneteng, empa o ntse o natefelwa lefatsheng la Inthanete.
- Sehlooho ka seng se tla qala ka selelekela, ebe jwale ho tshohlwa meqoqo e 3 e hlhang ho sona.
- Makhadete a hao a dithatohatsi a tla o fa dikeletso tsa tlhahisoleding mabapi le ho sireletseha Inthaneteng.
- O seke wa kgathatseha haeba o sa utlwise mabitso a mang a thata - re entse bonnete ba ho o hhalosetsa ka tsela e monate moelelo wa mantswe a sebedisitsweng lefatsheng la Inthanete.

Dihlooho le Meqoqo

Sehlooho sa 1: Ho Etela Inthaneteng

Moqoqo 1.1 - Letshwao la Dijithale

Moqoqo 1.2 - Dikotsi le Ditshoso Tsa Inthanete

Moqoqo 1.3 - Lekunutu Inthaneteng

Sehlooho sa 2: Ho Sireletsu Batho

Moqoqo 2.1 - Tlhekefetsu ya Inthaneteng

Moqoqo 2.2 - Tshireletseho ya Lelapa

Moqoqo 2.3 - Puisano, Tlhompho le Boitshwaro

Sehlooho sa 3: Ho Sireletsu Disebediswa

Moqoqo 3.1 - Dikotsi Tsa Theknoloji

Moqoqo 3.2 - Diselafounu

Moqoqo 3.2 - Tshireletseho ho Malware

Sehlooho sa 4: Diapp

Moqoqo 4.1 - Metjha ya Dipuisano

Moqoqo 4.2 - Ho Kena Diwebsaeteng ka Tshireletseho

Moqoqo 4.3 - Dipapadi

Sehlooho sa 5 - Tlhahisoleding ya Bohlokwa

Moqoqo 5.1 - Ditaba Tse sa Tshwanelang le Tse Mpe

Moqoqo 5.2 - Baqhekelli ba Inthaneteng

Moqoqo 5.3 - Laola Dipassword

Sehloohong sa 1: Ho Etela Inthaneteng

Ho bohlokwa ho utlwisa letshwao leo o le siyang Inthaneteng.
Matla a eketsehileng a tsamaya le boikarabelo bo boholo.

Sehloohong sa 1 re na le **MOKGENERALE LELAKABE** ya nang le tsebo ya bohlokwa, ka ho kena dibankeng tse kgolo tsa tsebo Inthaneteng.

Selelekela

Wa amohelwa ho tshireletseho Inthaneteng sehlooho sa pele: Ho Etela Inthaneteng.

Ha re bua ka seo o se siyang Inthaneteng, ke letshwao la hao la dijithale. Letshwao la hao la dijithale le tshwana le letshwao la leoto leo o le siyang lehlabatheng kapa sebakeng se metsi. Leha ho le jwalo, letshwao lena o le siya Inthaneteng. Letshwao la hao la dijithale le etswa ka dintho tsohle tseo o di etsang, le dipuisano tsa Inthaneteng, tse ka salwang morao, kaha dintho tsena di a bonahala Inthaneteng. Matshwao ao o a siyang Inthaneteng a ke ke a hlakoha.

Keletso ho Tsa Inthanete - Meqoqo:	Moqoqo	1.1	Letshwao la Inthaneteng
	Moqoqo	1.2	Dikotsi le Ditshoso tsa Inthanete
	Moqoqo	1.3	Lekunutu Inthaneteng

Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang

Ke ha bohlokwa ho tseba dintlha ka lefatsho la dijithale leo re le sebedisang letsatsi le letsatsi:

NA O NE O TSEBA?

- Tim Berners-Lee o qapile World Wide Web ka 1989.
- World wide web e kgolo haholo, hoo ho sa kgoneheng ho lekanya boholo ba yona!
- Motsotso le motsotso ho romelwa melaetsa ya WhatsApp e dimilione tse 20.8 lefatsheng, le di tweet tse 220 000 ho Twitter.
- Tshebediso ya metjha ya dipuisano e imenne habedi nakong ya Covid-19.

- 50% ya baithuti bohle e kile ya hlekefetswa ka tsela e itseng Inthaneteng.
- Ka 2022 batho ba ka bang 1 bilione Afrika ba tla ba le Inthanete.
- Ho ba le teko ya ditlhaselo tsa Inthaneteng tse 13 842 ka letsatsi Afrika Borwa.
- 73% ya Maafrika Borwa e bile mahlasipa a tlhaselo ya Inthaneteng.

Dikeletso Tsa Tshireletseho di tla kenyelletswa Sehloohong sena

Siya letshwao le hlomphehang Inthaneteng

Hlokomela hore dintho tseo o di ngolang le ho di romella ba bang, di ka nna tsa dula ka ho sa feleng Inthaneteng.

Hlokomela dikotsi le ditshoso tsa Inthaneteng

O na le tokelo ya ho Sireletsu Inthaneteng, empa hape hopola ho itshwara hantle le ka tsela e nang le boikarabelo.

E ba hlokolosi ho arolelana boitsebiso ba hao le ba bang

Boitsebiso bo ka utsuwa le ho sebediswa ke dinokwane kapa ba rekietswa babapatsi.

Sehloohong sa 1: Ho Etela Inthaneteng

Dintle le Dimpe tsa Inthaneteng

Re fumana tlahisoleseding ya bohlokwa le thekinoloji hona mona menwaneng!

Re phela lefatsheng la rona LE la dijithale!

Lefatshe la Inthanete le dijithale le monate empa hape le mathata. Ke kahoo tshireletseho Inthaneteng eleng bohlokwa jwalo ka ya rona batho. Le ka mohla o se nahane hore dikebekwa tsa Inthaneteng ha di tsebe seo di se etsang, di bohlale haholo ebile di hlophisehile, di masene le ho tseba mosebetsi wa tsona. Morero wa tsona ke ho o ntsha kotsi ka hohle kamoo di ka kgonang!

Melemo le mathata ke ana ka ho sebedisa Inthanete le ho siya letshwao la dijithale ho yona:

Ka ho ba le matshwao a dijithale re ka...

Dintle

- O ka kena Inthaneteng wa batla ntho leha ele efe ka ho tobetsa konopo feela!
- O ka hokhana le metswalla leho etsa e metjha ka matshwao ao ba a sileng.
- O ithuta ho hongata ka mang kapa mang; ka ho sheba Inthaneteng.

Tlheketso ya Inthaneteng?
E tlalehe, se iphapanye.

Le

Kgothalla ho boloka matshwao a hl-wekileng Inthaneteng.

Dimpe

- Ho boetse ho bolelwa hore re hlaseleha ha bonolo Inthaneteng!
- Ha o ntse o kene o siya letshwao la hao la dijithale le tla dula le bonahala Inthaneteng.
- Haeba boitsebiso ba hao bo hohle Inthaneteng, o ka ba lehlasipa la dinokwane tsa Inthaneteng.

Ha o buile, o buile.

Hlokomela seo o se arolelanang!

**Etsa qeto!
Boitsebiso ba hao bo kgethehile!**

Ha o kena Inthaneteng o ba MOAHI, hoba o karolo ya Sechaba sa dijithale kapa Inthanete!

Baahi ke Sechaba sa Inthaneteng. O wela bathong ba arolelanang bophelo. Ekaba ka tsela ya sebele jwalo ka kerekeng, sekolong kapa moo o dulang, kapa boemong bona, batho ba sebedisang Inthanete le wena.

MOAHI YA MOTLE WA INTHANETENG

O tla ikarabella ka letshwao la hao la dijithale

Latela melao ya tshireletseho Inthaneteng

O tla Sireletsa boitsebiso ba hao

O kopana le bahlorisi ba Inthaneteng

O se tshehetse ditaba tsa maka

Ho itshwara hantle hara setjhaba sa Inthaneteng

Bontsha hlompho ho baahi ba Inthaneteng

O se kenyé boitsebiso ba leshano

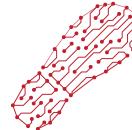
Sehloohong sa 1: Ho Etela Inthaneteng

1.1 Letshwao la hao

Na o ne o tseba? Nako le nako ha o kena Inthaneteng ka founu kapa komporo, ho sala ho bonahala seo o neng o se etsa.

Dintho tsena tseo o di entseng
le seo o leng sona di bitswa

**LETSHWAO
LA HAO**

- Matshwao ana a salang a bohlokwa, hobane ke lona lebaka leo o hokahanang le metswalle hammoho le ho etsa e metjha.
- O ka fumana tlhahisoleding e ngata Inthaneteng ka ho tobetsa konopo ele nngwe feela!
- Dintho tseo o di siyang di a bonahala Inthaneteng, e leng se bolelang hore o ka ba lehlasipa la bokebekwa ba Inthaneteng.

**Re ka re, ntho tsohle tseo o di etsang
Inthaneteng di akarelletsat:**

- Diprofaele metjheng ya puisano.
- Ditshwantsho/difoto tsa hao.
- Boitsebiso leha ele bofe boo o bo kenyang Inthaneteng le diblog.

Ke habohlokwa hore o hlokomele matshwao ao o a siyang, hobane ha o etsa diphoso, o tla tsejwa ke batho ba so kopane le wena. Etsa bonnate ba hore o kenya dintho tse ke keng tsa sebediswa kgahlanong le wena.

1.2 Dikotsi le Ditshoso tsa Inthaneteng

Batho ba bangata ba sebedisang Inthanete ha ba tsebe ka mathata le ditshoso tse tsamaisanang le yona, eleng se etsang hore ba hlaselehe habonolo.

Dikotsi ke ha motho kapa ntho e itseng e pepesehela kotsi – ha o le Inthaneteng, o kotsing ya ho ba lehlasipa la bonokwane. Leha ho le jwalo, re ke ke ra kgaotsa ho phela kapa ra tshaba ka dinako tsohle, hobane feela re le kotsing kapa bothateng. Ha re tseba dikotsi, mme re nka mehato ho itshireletsa re ka itshireletsa Inthaneteng.

- Ka mohlala: “lesedi la mahala” kapa “di downloude tsa mahala”, hangata ke tsela ya ho fumana monyetla wa ho kenya divaerase kapa malware sesebediweng sa hao.

Ditshoso ke ha o le monyetleng wa ho ntshwa kotsi ka ditsela tse ngata. Sena hangata ke O na le tokelo ya ho Sireletsat Inthaneteng empa o hopole ho itshwara hantle. ka morero wa ho lematsa hase tsietsi. Hape, wa ikarabella. O ka ipeha boemong bo kotsi ka ho se latele ditemoso le melao ya tshireletseho le ho se hlalefe ha o le Inthaneteng!

- Mohlala o motle wa ho ba kotsing ke ha o buletse di setting tsa lekunutu hore di bonwe ke “bohole”. Ke monyetla o motle wa dikebekwa hore di utswe boitsebiso ba hao ba lekunutu kapa o wele diatleng tsa dikweta tsa thobalano. predators.

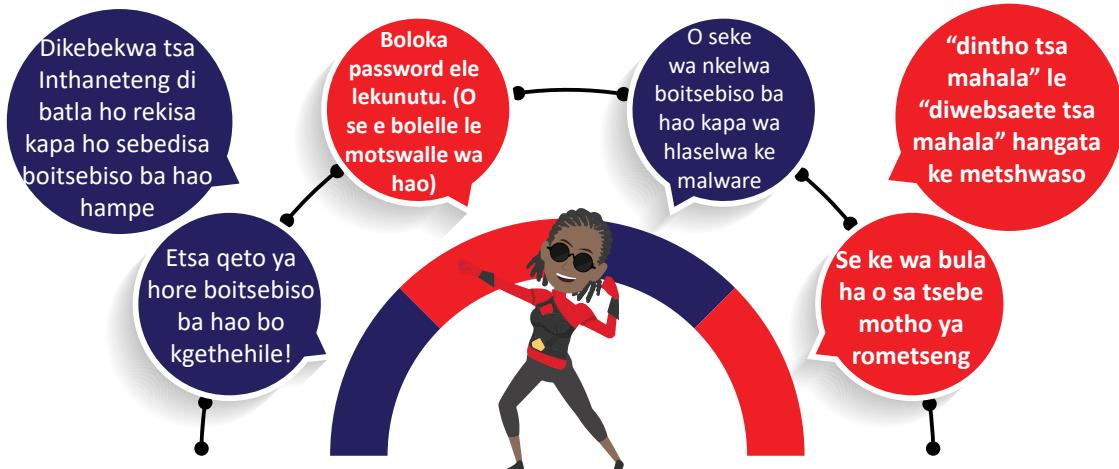

1.3 Lekunutu Inthaneteng

Na o tlwaetse ho bolella batho feela ditoro le makunutu a hao le ho ba fa dintlha tse kang aterese le nomoro ya ID? Tjhe ha o etse jwalo! Jwale hobaneng o ho etsa Inthaneteng? Ho bolelwa hore HA O tsotelle ha o etsa jwalo!

Ha o pepesa boitsebiso ba hao Inthaneteng, o tla ba lehlasipa la bokebekwa ba Inthaneteng!

Itshireletse ka “senotlolo se sireletsang” (jwalo ka password e thata) e ke keng ya hapuwa, hore o itshireletse.

Sehlooho sa 2: Ho Sireletsa Batho

Ho sebedisa Inthenete ho buisana le ba bang ho ka o pepesetsa mathata le ditshoso tsa dikebekwa, dibatana tsa Inthaneteng le bahlorsi.

Sehloohong sa 2 re na le MOPROFESA MOHLOKOMEDI ya nang le matla ho dinokwane le batho ba hlorisang ba senang molato.

Selelekela

Wa amohelwa ho tshireletseho Inthaneteng sehlooho sa bobedi: Ho Sireletsa Batho. Puisano ke ya Bohlokwa. Sehlooho sena se re bontsha ka tlhekefetso ya Inthaneteng. Ho bohlokwa hakae ho boloka lelapa la hao le sirenletsehile ha o le Inthaneteng, hona o ka itshwara jwang o latela tataiso ya puisano, tlhompho le boitshwaro.

2.	Ho Sireletsa Batho - Meqoqo:	Moqoqo	2.1	Tlhekefetso ya Inthaneteng
		Moqoqo	2.2	Tshireletseho ya Lelapa
		Moqoqo	2.3	Puisano , Tlhompho le Boitshwaro

Dipalopalo/Dintlha Tse Thahsellisang

Ke ha bohlokwa ho tseba dintlha ka tlhekefetso ya Inthaneteng:

NA O NE O TSEBA?

- Afrika Borwa e na le molao o kgahlanong le tlhekefetso o bitswang "Molao wa Tshireletseho Tlhekefetsong".
- Baithuti ba fetang 60% ba Afrika Borwa ba re thlekefetso ya Inthaneteng e bohloko ho feta ya motho eo o mo bonang.
- 78% ya batswadi ba re theknoloji ke ya bohlokwa bakeng sa ho ithuta.

- Baithuti ba fetang 3.2 milione ba a hlekefetswa ka selemo Afrika Borwa.
- Na o ne o tseba hore baithiti ba bangata ba nang le boitsebelo ka Inthanete ba ntse ba sa tsebe hantle ka taba ya ho itshwara hantle le ho sirenletseha Inthaneteng?
- Tlhekefetso ya Inthaneteng ke lebaka le leng le leholo la kgatello ya kelello le ho ipolaya ho baithuti.

Dikeletso Tsa Tshireletseho di tla kenyelletswa Sehloohong sena

Tlaleha tlhekefetso ya Inthaneteng

Ha o le lehasipa la tlhekefetso ena, boloka bopaki ba seo. Hopola ditokelo tsa hao tsa Molao wa 2011 o Sireletsang Tlhekefetsong wa SA. Bolella motho ya moholo, e tlalehe, o se ke wa thola.

Hlokomela ditshoso ho wena le Inthaneteng

Ha o tseba dikotsi tsohle le ditshoso, o ka bolokeha le lelapa la hao.

Bontsha tlhompho ho wena le ho ba bang

Ho kena Inthaneteng ha ho bolele hore o na le tokelo ya ho itshwara hampe.

Sehlooho sa 2: Ho Sireletsa Batho

Ho Pepesehela ha Batho le Batho ba Bakang Ditshoso

Ho pepesehela ho bolelwa hore o monyetleng wa ho ntshwa kotsi. Ho siya matshwao Inthaneteng, ho etsa hore o bonahale, ebe habonolo feela o wela diatleng tsa batho ba etsang ditshoso Inthaneteng.

Selelekeng sa tataiso, re ile ra sheba hore ke hobanebg ho le bohlokwa ho Sireletsa Inthaneteng ra hhalosa baetsi ba bang ba ditshoso Inthaneteng.

- Batshosi bana ke batho ba sebedisang Inthanete ho lematsa le ho o utswetsa.
- Tshireletseho Inthaneteng e tla o sireletsa ho batshosi bana ba akareletsang dibatana, bahlekefetsi, dikebekwa le maqheka ao ba a sebedisang. Ho ba le mekgwa e metle Inthaneteng ho sireletsa bohole lapeng, sekolong mosebetsing le lefatsheng.

- **Tlhorisu ke ha motho kapa batho, ba hlasela e mong ho mo utlwisa bohloko le ho mo lematsa. Ho etswa ka boomo mme bahlorisi ba sebedisa ditsela tse ngata le dithulusi ho hlasela mahlasipa.**
- Ha tlhaselo e jwalo e etsahala Inthaneteng, e bitswa tlhekefetsos ya Inthaneteng.

O seke wa tshaba ho bua, haeba o hlekefetswa!

Ha o sa bue, o sa bolella batswadi kapa bahlokemedi ba hao ka ntho eo ebang e ya o tshwenya, o ba kotsing ya hore o be mong, o tlale tshabo mme o be mohlaseduwa ya bonolo wa Inthaneteng. Ana ke mabaka a seng makae a bontshang bohlokwa ba ho bua:

1

Ha o sa tlalehe tlhekefetsos ya Inthaneteng, ho na le kgonahalo ya hore e dule e tswelapele, ho sa bonahale phello.

2

Ho bolella motswadi kapa mohlokemedi ho ka etsa hore ba etse dipatlisiso tse tla tiisa hore bahlekefetsi ba fumana kotlo.

3

Mohlokemedi wa hao kapa motswadi ba ka ikopanya le ba ikarabellang le metjha e nepahetseng ya ho tlaleha tlhekefetsos.

4

Ke mosebetsi wa hao hore o bue eseng feela ho fedisa bonokwane, empa le ho sireletsa batho ba bang tlhekefetsong!

Bahlekefetsi ba thobalano ho ka ba thata haholo ho ba fumana Inthaneteng ho feta moo ba phelang. O ka nna wa nahana hore ke ngwanana kapa moshemane wa dilemo tsa hao ya batlang ho o tseba, hobane ba kena diwebsaeteng tseo o kenang ho tsona, eo ekang le rata dintho tse tshwanang.

Hlokomela le ho dule o butse mahlo ka

- Ho se bue le batho bao o sa ba tsebeng moo ba phelang hape o seke wa dumela ho kopana le bona.
- Ela hloko batho bao o dumellang hore ba o latele ho Instagram - ho tuma ho Instagram ho tshwana le ho ba morui wa Monopoly!
- Ho bloka batho bohole ba etsang o ikutlwae o sa phutholohe ha o le Inthaneteng.
- Ka ho bolella motho ya moholo ya nang le boikarabelo ha eba o kgathatsehile ka motho ya dulang a o romela melaetsa e sa tlwaelehang kapa dikopo.

Sehlooho sa 2: Ho Sireletsa Batho

2.1 Tlhekefetso ya Inthaneteng

Na wa tseba hore na ke boitshwaro bo jwang bo nkwang ele tlhekefetso ya Inthaneteng? Mohlomong ha o tsebe hore dintho tse ding tseo o di etsang di ka nkwa ele tlhekefetso! Tlhekefetso e ka ba:

- Ho soma motho ya monyenane le ya fokolang ho o feta.
- Ho qala le ho qholotsa hore o swabise motho e mong le ho mo tlontlolla.
- Ho swaswa hampe kapa ho hasa leshano ka motho e mong.
- Ho tshosa metswalle kapa baithuti hore ba kgaotse ho tlwaela e mong kapa ho iphapanyetsa yena.
- Ho romela melaetsa e bohlolo e tshosang motho, ho hasa ditaba tsa leshano ka motho kapa lelapa labo.
- Ho tsheha motho ka lebaka la bofokodi kapa kamoo a shebahalang. Ho etselletsa motho hore o mo senye lebitso.
- Ho qobella motho hore a etse ntho e tswileng tseleng.

Bahlekefetsi ba Inthaneteng:
ba lematsa ka melaetsa
ya elektroniki ya email,
websaete, mecheng ya
dipuisano le di blog.

2.2 Tshireletseho ya Lelapa

Seo o se siyang Inthaneteng se ka etsa hore wena le lelapa leno le pepesehele dikebekwa ha eba o sa hlokomele batshosi ba kang:

- **Dinokwane / Di skeme tsa Inthaneteng:** Batho bana ba etsa diketso tsa boqhekanyetsi ba sebedisa Inthanete.
- **Dibatana tsa Inthaneteng:** Ke batho ba etsang tlhekefetso ya thobalano le baithuti ba tlaase dilemong mme sena se qala kapa se etsahala Inthaneteng.
- **Di Hacker:** Motho kapa batho ba nang le tsebo e ngata ya ho sebedisa komporo hore ba kene dikomporong tsa batho ba bang.

Se ke wa ba motho ya sa tsotelleng: Motho ya sa hlokomeleng dintho tseo a di etsang, o tla thusa dinokwane hore di mo hlasele Inthaneteng. Ka mohlala, ha di BFF tsa hao di o romella linki hobane ba nahana hore e hlahisa dintho tse monate tsa mahala, e ka ba vaerase e kotsi!

2.3 Puisano, Tlhompho le Boitshwaro

Haeba o itsireletsa dikotsing le ditshosong tsohle tsa Inthanete, o boloka letshwao leo o le siyang Inthaneteng le le letle. Ho boetse ho bohlokwa ho hlompha baahisani ba hao ba Inthaneteng. Ditsela tse ding ke tsena tsa ho boloka mekgwa e metle Inthaneteng.

Tlhompho ke ho lemotha ditumelo, maikutlo le ditlhoko tsa hao kapa tsa motho e mong le ho dumela, ho hlompha kapa ho nahana ka tsona le makgabane a mang a hae.

Boitshwaro ke melao kapa tataiso ya boitshwaro eo o e latelang le kamoo o phelang kateng, hore o be sohle seo o ka kgonang ho ba sona.

NAHANA

Pele o posa kapa o romela:

- Na ke Nnete**
- Na e a Thusa**
- Na e a Susumetsa**
- Na e Bohlokwa**
- Na e mosa**

Sehlooho sa 3: Ho Sireletsa Disebediswa

Disebediswa di hloka ho bolokwa hantle. Di sireletse kgahlanong le ditshoso le dikotsi.

Sehloohong sa 3 re na le TECHNO: ya nang le matla a ho utlwisia tsela eo disebediswa tsohle di sebetsang ka yona ka hare.

Selelekela

Wa amohelwa sehloohong sa boraro sa tshireletseho Inthaneteng: Ho Sireletsa Disebediswa. Re phela lefatsheng leo thekinoloji e ncha e fihlang mebarakeng ya lefatshe letsatsi le letsatsi! Ntle le diselefounu, di laptop le dikomporo le di tablete, hona jwale ho na le diprintara tsa 3D, disebediswa tsa ho bapala, disebediswa tse katang thepha le disebediswa tse ngata tsa dirobot. Ho fumana tlhahisolededing le ho buisana ho etsahala habonolo le hanghang. Re tlo sheba kamoo thekinoloji e amang bophelo ba rona, le hore na ke hobaneng ha ho le bohlokwa ho boloka disebediswa di sireletsehile.

3.	Ho Sireletsa Disebediswa - Meqoqo:	Moqoqo	3.1	Dikotsi tsa Thekinoloji
		Moqoqo	3.2	Diselefounu
		Moqoqo	3.3	Tshireletseho ho Malware

Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang

Ho bohlokwa ho tseba nnete ka sesebediswa sa hao:

NA O NE O TSEBA?

- Ho ba le tlhaselo ya di hacker ka metsotsi e meng le e meng e 39?
- Ho na le basebedisi ba diselefounu ba 5.16 billion lefatsheng kajeno, mme e ya hodimo.
- Ditlhaselo tse fetang 25% tsa Inthaneteng di kenyelletsa ho romela malware kapa boitsebiso bo kotsi.
- Tshebediso ya diselefounu e atile hoo ho seng ho na le tshabo e bitswang 'Nomophobia', eleng ho tshaba ho hloka selefounu (kapa leqhubu la founu).
- Founu ya pele e nkuwang e entswe ka 1974 ke Martin Cooper ele boima ba 1 kg.

- Afrika Borwa e fumane selefounu ya pele ka 1994.
- Lentswe 'selefounu' le tswa tseleng eo e sebetsang ka yona. Ditora tse fanang ka maqhubu di arotswe ka disele.
- Motho ya tlwaelehileng o bula fono makgetlo a 110 letsatsi le letsatsi.
- Ho na le diselefounu tse ngata Afrika Borwa ho feta ditekesi, di TV le diradio di kopane!
- Komporo ya pele ENIAC ene ele boima ba ditone tse 27 mme e nka boholo ba 1800 square feet.
- Tjhelete ya sebele e teng lefatsheng ke 10% feela, e nngwe kaofela e dikomporong.

Dikeletso Tsa Tshireletseho di tla kenyelletswa Sehloohong sena

Rutanang

Thusa e mong ka ho fetisa tsebo ka diapp tse ncha, diwebsaete, thekinoloji le dikotsi – kamehla arolelanang le ho buisana.

Boloka sesebediswa sa hao se sireletsehile

Etsa bonneta ba hore o sirereditse sesebediswa sa hao ka passcode kapa password. Hape tiisa hore o hlakola boitsebiso ba hao disebedisweng tse ka thoko.

Tshireletseho ho malware

Etsa hore di app tsohle di be nakong le ho kenya tse thibelang malware tse nang le botumo bo botle disebedisweng tsa hao tsohle.

Sehlooho sa 3: Ho Sireletsa Disebediswa

Makgabane le Mafokodi a Disebediswa

Matsatsing ana re sebedisa disebediswa ho buisana ho ithuta le ho etsa metswalle, ho reka le ho boloka boitsebiso.

Dintho tsena dia re thusa hore re finyelle mesebetsi e mengata ka nako e kgutshwanyane bophelong. Empa... di ka boela tsa re beha kotsing ya hore re be mahlasipa a bokebekwa ba Inthaneteng – mme kahoo ho na le Mefokolo a mangata a thekinolofi, haholoholo disebedisweng.

Dintle le Dimpe tse ding ke tsena tsa disebediswa tsa thekinolofi:

Dintle

- Disebediswa di o thusa ho kena Inthaneteng le ho arolelana thepa ya bohlokwa ya ho ithuta, ya sekolo le ho etsa metswalle.
- Ho ba le disebediswa ho se ho le bobebi ebile haho sa bitsa.
- Diselefounu di re dumella ho etsa dintho tse ngata tse kang, ho nka ditshwantsho, divideo, ho bala le ho downlouda diapp.

Leha sesebediswa se tsofetse, ke sa bohlokwa ho dinokwane tsa Inthaneteng.

O seke wa dumela dintho tsohle tseo o di utlwang, ekaba leshano.

Le

Dimpe

- Inthanete e tletse ditshoso tse ngata le mathata a sa tshwaneng, ho akarelletsat di skeme le ho hasa ditaba tsa leshano. O ka ba mohlaseduwa kapa wa ba kotsing hang ha o bula sesebediswa sa hao.
- Esita le disebediswa tsa hao tsa kgale di ka ba kotsing ya ho utsuwa ke mashodu, a batlang ho ntsha boitsebiso ba baithuti le ba matichere.
- Disebediswa tse bontshang sebaka seo di leng ho sona di ka latellwa ke dinokwane.

Tima disetting tse bontshang sebaka!

Hlokomela diskeme tsohle tse teng!

Hlokomela seo o se arolelanang!

Etsa bonnete ba hore disebediswa di sireletsehile!

Kenya anti-malware

Etsa hore di notele

Timu tshebeletso e bontshang moo o teng hore o se bonahale

Hlakola diapp tseo o sa di sebediseng

Etsa hore di setting di be ho "private" eseng ho "public"

Hopola hore difoto di bontsha moo o teng. Ha o posa difoto, batho ba ka bona moo foto e nketsweng teng.

Sehlooho sa 3: Ho Sireletsa Disebediswa

3.1 Ditshoso Tsa Theknoloji

Diapp le software tse ntjha di hlaho kamehla, ho tloha ho tsa hore o fumane fono, o nke video, o odare dijo, dipalangwang le diapp tsa metjha ya dipuisano!

Thekinoloji ena e babatsehang eo re nang le yona e boetse e na le mathata ao e re tlisetsang ona. Nako le nako ha re kena inthaneteng, re ba kotsing ya ho hlaselwa ke dinokwane tse sebetsang inthaneteng tse dulang di letile. Re a tseba hore dinokwane tsa inthaneteng di bohlale ebile di tseba mosebetsi wa tsona hantle mme hangata di sebedisa thekinoloji e tswetseng pele ho qhekella batho!

Ka lebaka lena, re lokela ho tseba maqiti a dinokwane tsena le kamoo re ka sireletsang disebediswa tsa rona.

- Tseba theknoloji ya moraorao, o e arolelana le metswalle ya hao. Puisano ke ya bohlokwa hore le lemosane ka ditsela tse ntjha tse sebediswang ke dinokwane ho leka ho o ntsha kotsi kapa disebediswa tsa hao.
- O se ke wa arolelana boitsebiso ba bohlokwa mme o etse bonneta ba hore di setting tsa hao ha di ho “Public” ha o sebedisa theknoloji.

3.2 Diselefounu

Disebediswa tsa elektronike ke karolo ya bohlokwa dinthong tsohle tseo re di etsang. Ha re sa hlokomele disebediswa, di ka...

- Utsuwa kapa tsa lahleha. Ha o sa kgone ho hlakola boitsebiso o le hole, boitsebiso ba hao bo ka sebediswa ke dikebekwa.
- Disebediswa tsa kgale di ka sebedisetswa ho nka boitsebiso. Diselefounu di se di le tjhipi, eleng se bolelang hore o ka ba le tsa kgale tse dutseng feela. Etsa bonneta ba ho fetisa boitsebiso bohole ba bohlokwa hantle, pele o laha sesebediswa, o se rekisa kapa o fana ka sona.
- O etsa hore o hlaselwe. Kwala di setting tse bontshang sebaka ele hore ba seke ba o sala morao mme o notele sekrini sa sesebediswa ka dinako tsohle.

3.3 Tshireletseho ho Malware

Malware ke software e kotsi e lematsang kapa e etsang hore sesebediswa sa hao se seke sa sebetsa hantle mme e akareletsa mefuta e fapaneng ya divaerase.

Inthanete e na le dikotsi tse ngata. Diwebsite le di app tse ding ha se tsa nnete mme sepheo sa tsona ke ho kenya divaerase sesebedisweng sa hao, ho utswa boitsebiso le ho senya sesebediswa sa hao. Ho kenya le ho ba le software tse tshirelesang ke ntho e “TLAMANG” hore motho e mong le e mong a be le yona!

Haeba ha ona sethibela di-malware, netefatsa hore o dula o e nchafatsa le hore e dula e le nakong. Ka dinako tse ding re na le ho thaba le ho itebala ha re fumana disebediswa tse ncha mme re lebale ho sheba tlhokomediso kapa melaetsa e kopang hore re kenye tshireletso ya moraorao ya software.

Buisana le batswadi le bahlokomedi ele hore ba tsebe dintho tseo o di etsang Inthaneteng mme o kope tumello ho bona pele o downloada. Ke ha bohlokwa, hore o sireletsehe ha o ntse o thabela lefatshe la Inthanete!

Sehlooho sa 4: Diapp

Ebang o sebedisa diapp bakeng sa ho buisana kapa ho bapala, ho bohlokwa ho utlwisia tsela ya ho di sebedisa ka tshireletseho.

Sehloohong sa 4 re na le MOSEBETSI ya nang le matla a ho susumetsa mapatilelo a dipapadi le metjha ya dipuisano hore a kopanye batho ka merero e metle.

4.	Diapp - Meqoqo:	Moqoqo	4.1	Metjha ya dipuisano
		Moqoqo	4.2	Kena Diwebsaeteng o Sireletsehile
		Moqoqo	4.3	Dipapadi

Selelekela

Wa amohelwa sehloohong sa bone: **Diapp**. Application e ka bitswa hape hore ke app. App ke mofuta wa software o ka downloadwang sesebedisweng, mme tse ding di ka ba kotsi.

Ho na le mefuta e dimilione ya diapp tseo o ka di kgethang, mme re di sebedisa dikarolong tse sa tshwaneng tsa bophelo. Ntho e hlollang ka thekinoloji le diapp ke ho fumana lesedi hanghang, dipapadi, metjha ya dimovie le tse ngata ka ho tobetsa konopo feela! Diapp di fetotse tsela ya ho ithuta, ho etsa metswalle le puisano. Ke kahoo o lokelang ho ba sedi hore o se sebediswe hampe ha o le Inthaneteng.

Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang

Re qala ka, dintlha tse thahasellisang ka diapp:

NA O NE O TSEBA?

- Na o ne o tseba hore ho na le basebedise ba Inthanete ba 36.54 milione Afrika Borwa?
- Sesebediswa se tlwaelehileng sa ho kena Inthaneteng ho baithuti ba Afrika Borwa ke selefounu.
- Ka karolelano, Maafrika Borwa a qeta dihora tse 2 ho ya ho metsotso e 48 ka letsatsi metjheng ya dipuisano.

- Na o ne o tseba hore ha o ba le software e nakong sesebedisweng sa hao o tla sireletseha ha o kena Inthaneteng?
- Na o ne o tseba hore ka 2018 patlisiso e bontsha hore ho bile le babapadi ba fetang 11 milione Afrika Borwa?
- Mmaraka wa lefatshe wa dipapadi o lekanyetswa ho boleng ba +-R2600 bilione.

Dikeletso Tsa Tshireletseho di tla kenyelletswa Sehloohong sena

Utlwisia metjha ya dipuisano

Ho na le metjha e mengata ya dipuisano mme e meng e metle athe e meng e mebe. Kgetha ka bohlale!

Itshireletse ha o kene diwebsaeteng

Etela feela diwebsite tse sireletsehileng tse nang le botumo bo bottle. Netefatsa hore ho na le letshwao la senotlolo karolong e hodimo ya browser ba hao.

Itshireletse ha o sebedisa diapp le metjha ya dipapadi tsohle

O se ke wa sebedisa lebitso la hao la nnete mme o se ke wa arolelana boitsebiso ba hao kapa aterese le batho ba o kopanang le bona Inthaneteng.

Sehlooho sa 4: Diapp

Makgabane le Mafokodi a Diapp

Baithuti ba bangata ba kgona ho sebedisa Inthanete le disebediswa tse ding tsa thekinoloji hantle. Batho lefatsheng lohle ba fumana melemo e mengata ka ho sebedisa Inthanete le disebediswa tse ding tsa thekonoloji. Batswadi ba bangata ba a dumela hore batjha ba hloka disebediswa tsa thekinoloji bakeng sa ho ithuta, ho etsa metswalle le ho tseba dintho tse ncha tse etsahalang lefatsheng.

A re ke re boneng tse ding tsa dintle le dimpe tsa diapp:

Dintle

- Diwebsaete di ka o thusa ho fumana lesedi le tsebo ka ho tobetsa konopo feela.
- Ha bapala dipapadi tsa video ho ka thusa kelello ya hao. Ho ka o thusa ho hlophisa, rarolla mathata mmoho le ho ntlatfatsa mohopolo.
- O buisana le metswalle le ba lelapa hohle moo o teng hohle.

Wa downloada? Ke batswadi ba tla etsa qeto le ho o dumella!

Ho bohlokwa ho buisana!

Dimpe

- Hlokomela batho bao o sa ba tsebeng ba batlang ho ba metswalle ya hao. Dinokwane tsa Inthaneteng di a ikgakanya e le hore di fumane boitsebiso ba hao.
- Dintho tse ka o pepesetsang kotsi Inthaneteng ke haeba o sebedisa browser bo silweng ke nako kapa o kena diwebsiteng tse sa lokang.
- Dintho tse ka o pepesetsang kotsi Inthaneteng ke haeba o sebedisa browser bo silweng ke nako kapa o kena diwebsiteng tse sa lokang.
- Dikotsi tsa dipapadi di akarelletsa ho hloriswa, dibatana tsa Inthanete le boitsebiso ditjeho tse ipatileng.

Sireletsa o thabe Inthaneteng

Boloka anti-malware le firewall di le nakong

Hopola bohlokwa ba ho Sireletsa!

E KWALE

E ZIPE

E BLOKE

E TLALEHE

16

Tataiso ya ho Sireletsa Inthaneteng

Sehlooho sa 4: Diapp

4.1 Metjha ya Dipuisano

Metjha ya dipuisano ke karolo ya tsela eo re buisanang le ba lelapa le metswalle. Baithuti ba bangata ba re ba ikutlwa eka ba lahlehile ha ba sa kene metjheng ya dipuisano, moo ba buisanang le ho sheba ditaba tsa maraorao dihlopheng tsa bona tsa puisano. Batho ba bangata ba se ho lemaletse!

Kaha batho ba bangata ba sebedisa metjha ya dipuisano le ho qeta nako e ngata teng, dinokwane di se di bone sena e le monyetla o motle wa ho qhekella batho, ka mohlala:

- Hangata tlhekefetso ya Inthaneteng e etsahala mecheng ya dipuisano. O hopole hore boitsebiso bofe kapa bofe boo o bo behang Inthaneteng bo akaretsang difoto tsa hao kapa tsa metswalle di ka sebediswa kgahlanong le wena ho jala mashano kapa ho romela melaetsa ya ditshoso kapa e utlwisang bohloko.
- Netefatsa hore o tseba batho bao o buisanang le bona. Dinokwane di ka ikgakanya mme tsa etsa hore o etse dintho tse kotsi tse kang ho romellana melaetsa ya thobalano kapa ho reka dintho tsa mokunyata.

Hopola: Di setting tsa hao metjheng ya dipuisano di lokela ho dula ho private eseng ho public.

4.2 Kena diwebsaeteng ka Tshireletseho

World Wide Web (WWW) ke marangrang a Inthanete a entsweng ka maqephe a nang le boitsebiso, mme o ka kena ho yona ka Inthanete. O ka fumana ntho efe le efe eo o batlang ho e tseba, eo o e hlokang ka ho batla Inthaneteng. Bolokolohi boo ba ho batla Inthaneteng bo tsamaisana le ho jara boikarabelo.

A re ke re shebeng a mang a mantswe a sebediswang ho web, mme re tsebe seo a se bolelang e le hore re ka Sireletsa ha re sebedisa web.

- **Ho batla Webong** - browser ke lenaneo la software le thusang motho ho batla, ho fumana le ho bontsha maqephe a web. Ho browza ho bolelwa ho batlana le leqephe le itseng ka ho kgetheha Inthaneteng.
- **Bala ka Tshireletseho** – O na ke mokgwa o thusang ho netefatsa hore o dula o bolokehile ka hore o se ke wa kena diwebsiteng tse kotsi. Sena se bolelwa hore o lokela ho sebedisa browser bo nakong e le hore o dule o sireletsehile.
- **Thibelo ya Dilemo** - Sena se bolelwa hore ho ka etsahala hore ebe o monyane haholo dilemong hore o ka kena websiteng e itseng hobane ditaba tse hlahang ho yona ha dia lokela bana.
- **Ya bobedi** - Ntlha Ke mokgahlelo wa bobedi wa tshireletseho ho tlatsetsa ho etseng password, eo mosebedisi a lokelang ho fana ka yona pele a dumellwa ho kena akhaonteng kapa ho app.
- **Websaete e sa Bolokehang** - Ena ke wesite e sa hlahlobuwang ho bona hore ke ya nnete mme e ka o pepesetsa kotsing ya ho hlaselwa ke dinokwane.

4.3 Dipapadi

Diapp tsa dipapadi ke kgwebo e kgolo mme ho bapala Inthaneteng, ka potlako ho fetoha dipapadi tsa ditsebi! Ho thusa hape hore motho a tsepamise kelello le ho nahana, mme ke tsela e ntle ya ho etsa metswalle le dibapadi tse ding tsa Inthaneteng.

- Diwebsaete tsa dipapadi le tsona di hlaselwa haholo ke dikebekwa tsa Inthaneteng. Hopola ho sheba hore na o bapala le mang, mme o ele hloko taba ya ho fana ka boitsebiso bo bongata haholo ba hore na o mang.
- Sebedisa lebitso le fapaneng le tla etsa hore o se ke wa tsebahala habonolo. Ho hhalosa makgabane le mafokodi a hao ho ka sebediswa hampe kgahlanong le wena ke bahlekefetsi ba Inthaneteng kapa wa wela matsohong a dibatana tsa Inthaneteng.

O tla thabela dipapadi tsa Inthaneteng le ho feta haeba o tseba dikotsi mme o itshireletsa, ke wena feela ya ka kgonang!

Sehlooho sa 5: Tlhahisoleseding ya Bohlokwa

Ho bohlokwa ho utlwisa kamoo o ka itshireletsang ka teng leseding le kotsi le sa batleheng mmoho le ho sireletsa boitsebiso ba hao kgahlanong le dinokwane.

Sehloohong sa 5 re na le *Crypt0* ya nang le matla a ho skena tlhahisolesiding e hlokolosi le ho thusa ho e notlella pele ba babe ba e tshwara.

5.	Boitsebiso ba Bohlokwa - Meqoqo:	Moqoqo	5.1	Boitsebiso bo Bobe bo sa Lokelang
		Moqoqo	5.2	Baqhekelli ba Inthaneteng
		Moqoqo	5.3	Ho Laola Password

Selelekela

Wa amohelwa sehloohong sa bohlano: Boitsebiso ba Bohlokwa. Ho na le mapatlelo a mangata a fapafapaneng Inthaneteng mme a dula a nchafatswa kapa a nkelwa sebaka ke a mang nako le nako. Ntho e entsweng maobane e ka fellwa ka ho panya ha leihlo. Ho bohlokwa ho utlwisa kamoo o ka itshireletsang ka teng leseding le kotsi le sa batleheng mmoho le ho sireletsa boitsebiso ba hao kgahlanong le dinokwane. Re tlo bona ka moo dinokwane di ka sebedisang boitsebiso ka teng le kamoo re ka itshireletsang re sebedisa dipassword le mekgwa e meng e bolokehileng ha re etsa dipatlisiso.

Dipalopalo/Dintlha Tse Thahasellisang

Ho bohlokwa ho tseba nnete ka tlhahisoleseding:

NA O NE O TSEBA?

- Na o ne o tseba hore bokebekwa ba Inthaneteng bo qosa lefatshe R1 trilione?
- Na o ne o tseba hore 71% e sebedisa password e tshwanang diwebsaeteng tse fapaneng?
- 51% ya bana ba dilemo di 12 le 28% ya ba dilemo di 10 ba na le profaele metjheng ya dipuisano, eleng se bolelang hore ba pepesehetse ditaba tse sa lokelang tse fetang dithibelo tsa dilemo tsa bona.

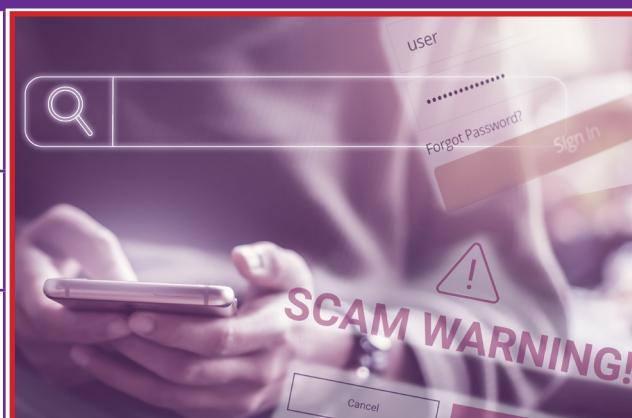
- Baithuti ba bangata ha ba nahane hore "ho ba metswalla ya metswalla" Inthaneteng ho ka ba kotsi.
- Passsword e tsebahalang e sebediswang haholo e ntse ele 12345678.
- Snapchat ke app ya bobedi e mpe ka ho fetisia bophelong ba kelelo ya moithuti.
- Ho kena metjheng ya dipuisano bosiu ho ba le ditlamorao tse mpe tse etsang hore motho a seke a robala le ho ba le kgatello e phahameng ya maikutlo.

Dikeletso Tsa Tshireletseho di tla kenyelletswa Sehloohong sena

Etsa hore browser ba hao bo be ho "safe search"
Itshireletse kgahlanong le diwebsite tse kotsi. Sheba feela dintho tse loketseng dilemo tsa hao mme o tlalehe diwebsite tse tlolang melao.

Tseba maqiti a moraorao a baqhekelli ba Inthaneteng
Baqhekelli ba Inthaneteng ba dula ba batla ditsela tse ncha le tse hlalefileng tsa ho o qhekella.

Laola dipassword tsa hao hantle
O se ke wa ngola password ya hao fatshe kapa wa sebedisa password e tshwanang bakeng sa disaete tsohle tseo o di etelang.

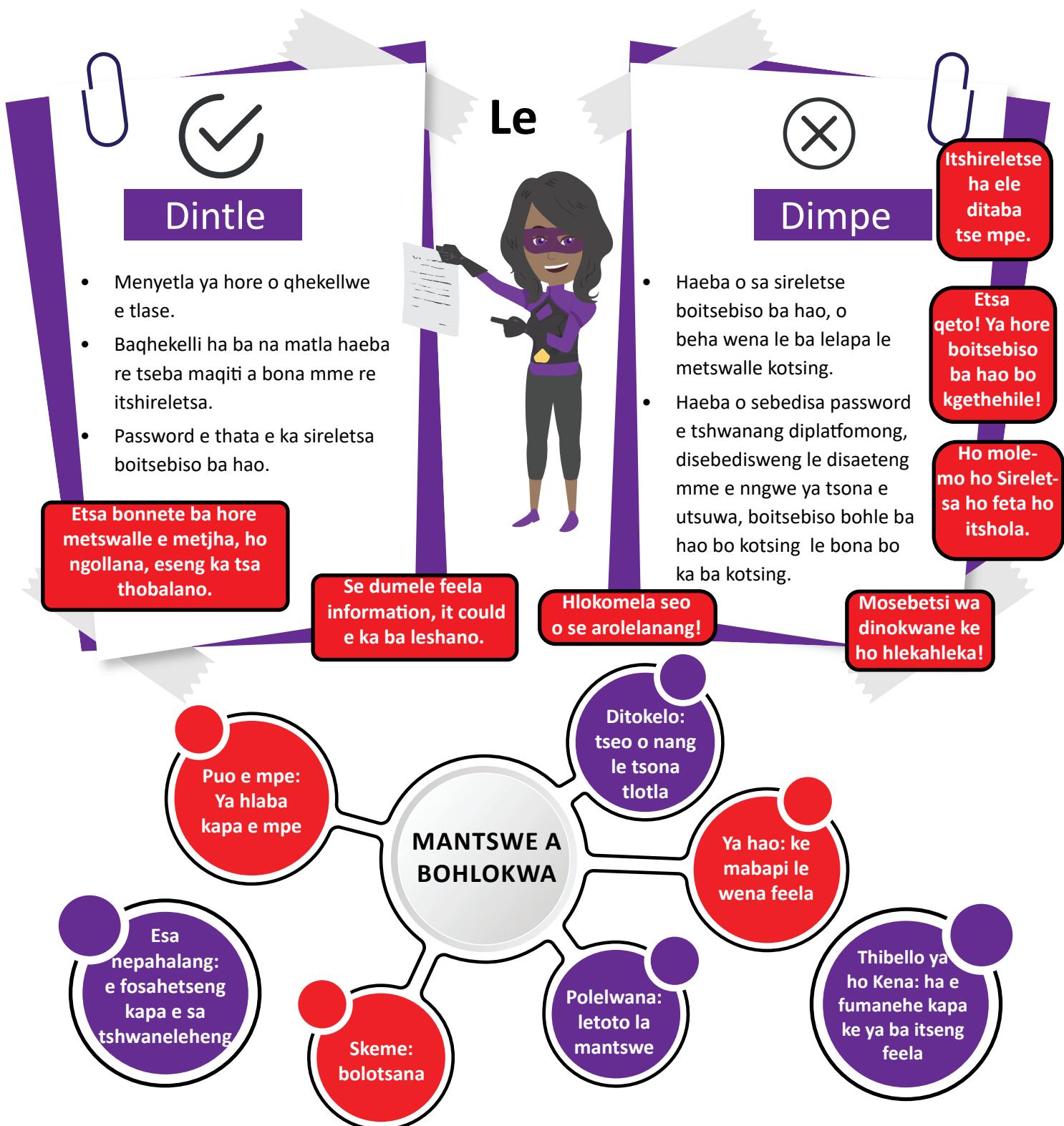

Sehlooho sa 5: Tlhahisoleseding ya Bohlokwa

Dintle tsa Tlhahisoleseding ya Bohlokwa le Dimpe

Ho bohlokwa ho utlwisia kamoo o ka itshireletsang ka teng leseding le kotsi le sa batleheng mmoho le ho sireletsa boitsebiso ba hao kgahlanong le dinokwane. Baqhekelli le bahlekefetsi ka thobalano ba sebedisa metjha ya dipuisano ho iketsa metswalle ya hao e le hore ba ka o kenya dinthong tse kotsi tse sa lokelang dilemo tsa hao kapa ba o qhekella.

Mona ke a mang a mabaka ao o lokelang ho sireletsa boitsebiso ba hao le ho setela browser ba hao ho “safe mode”:

Sehlooho sa 5: Tlhahisoleseding ya Bohlokwa

5.1 Ditaba tse sa Lokelang le tse Mpe

Ka dinako tse ding ho ka ba thata ho kgetha haeba o rata dintho tse hlhang lepatlelong le itseng. Kamehla bolella batswadi kapa bahlokomedi ba hao hore na o sebedisa metjha efe ya dipuisano, diwebsite tseo o di etelang le diapp tse ncha tseo o di sebedisang. Ba ka o thusa hore o dule o bolokehile le ho tlaleha mapatlelo a sa lokang.

O ka fetola tsela eo o etsang dintho ka yona Inthaneteng, o sebedise melao ya tshireletseho ka ho hopola tse latelang:

- **Hlokoma diprofaele tsa leshano!** O ke ke wa tshepa dikopo tsohle tse ntjha tsa metswalle kapa di email tsa batho bao o sa ba tsebeng.
- Dibatana tse hlekefetsang ka thobalano di nka monyetla ka hore o ke ke wa bona dikotsi kapa wa bolella motho ya moholo ka ditaba tse fosahetseng.
- **O seke wa swaba haeba o hlaselwa.** Tlaleha tlhekefetsa ya Inthaneteng hore dikebekwa di tshwarwe. Ka tsela ena, o tla ba moahi wa Inthaneteng ya nang le boikarabelo ya thusang ho fedisa bobo, ditaba tse kotsi le diskeme.
- Arolelana tlhahisoleseding ya hore na ke diwebsaete dife le mapatlelo a kotsi ho wena le metswalle ya hao. Ho lemosana dihlopheng ho bohlokwa!

5.2 Baqhekelli ba Inthaneteng

Hopola: Anti-malware ke software e ntle ya firewall komporong ya hao le disebedisweng tse ding, hase ntho eo ho leng “monate” ho ba le yona “KE NTHO E TLAMANG”! Hona jwale o se o utlwisia bohlokwa ba ho sireletseha Inthaneteng. Dinokwane di nka monyetla ka basebedise ba Inthanete ba senang tsebo, mme taba ya hore di ngata hakana e lokela ho o bontsha hore di etsa tjhelete e ngata le ho ba matla. Ho ikgopotsa feela:

Dinokwane tsa Inthaneteng di batla boitsebiso ba hao le hore o be motswalle wa bona bakeng sa:

- Ho o hohela hore o sebedise “diapp tsa mahala” le dintho tse ding tsa “mahala” e le hore ba ka funama tjhelete kapa botsebiso ba botho ho wena . Kamehla o hopole hore ha ho na “ntho ya mahala” lefatsheng, haholoholo Inthaneteng.
- Ho rekisa boitsebiso ba hao ho babapatsi le ho o romella melaetsa e sa feleng.
- Ho sebedisa boitsebiso ba hao ho akareletsa le difoto ho bona ditsela tsa hao le tsa metswalle ya hao.
- Ho o hlorisa hore o utlwe bohloko kapa ho o qobella hore o etse dintho tse mpe Inthaneteng.
- Ho sebedisa boitsebiso ba hao ho lematsa wena kapa sesebediswa sa hao.

5.3 Ho Laola Password

Password ke yona tshireletso e kgolo kgalhanong le bonokwane ba **Inthaneteng**. Password ya hao ke ya hao o le mong mme ke boikarabelo ba hao ho netefatsa hore e sireletsehile. Itlhokomele ka ho latela dikeletso le melao yohle e mabapi le dipassword. Ka mohlala, ka ho se sebedise password e tshwanang disebedisweng tsohle le mapatlelong a fapaneng.

Ha motho a leka ho kena ho password ya hao, ntho ya pele ba leka ho sheba hore na o sebedisa lebitso la hao la nnate kapa ID ya ho bapala, letsatsi la tswalo kapa lentswe “password” ebe le latelwa ke dinomoro.

MAKHADETE A INTHANETENG

Tataiso ha o le Inthaneteng

**HO SIRELETSEHA
INTHANETENG
BOITLAMO BA
TSHIRELETSEHO**

Ke a hlokomela hore...

Ke na le tokelo ya ho sebedisa disebediswa tsa elektroniki bakeng sa ho intshetsa pele.

Ke hloka ho ba le tsebo ka lefatshe leo ke phelang ho lona le dintho tsa thekinoloji.

Ke na le tokelo ya ho itshireletsa kgahlanong le dikotsi tsa Inthanete.

Ke lokela ho sireletsa letshwao leo ke le siyang Inthaneteng.

Leha ho le jwalo, ke a utlwisia...

Ho kotsi ho arolelana boitsebiso ba ka ba bohlokwa le batho bao ke sa ba tsebeng.

Ke na le boikarabelo ba ho tlaleha dintho dife kapa dife tse kotsi le tse sa lokelang ho motho e moholo ya nang le maikarabelo.

Ke lokela ho sebedisa password e thata mme ke se ke ka e ngola fatshe kapa ka e sebedisa diwebsaeteng tse fapaneng.

Ka lebaka leo, ke tla ...

Ba Sechaba ya nang le maikarabelo mme ke dule ke nahana pele ke kenya dintho Inthaneteng.

Latela ditataiso le melawana ya ka ho sireletsa batswadi ba ka le bahlokmedi.

Hlompha ba bang Inthaneteng.

Sireletsa nna le bohole bao ke ba ratang ka hore ke sebedise inthanete ka bohlale.

British
High Commission
Pretoria

UNISA

college of
science, engineering
and technology

Ho fumana tlhahisoleding e eketsehileng etela:
<https://www.cybersecurityhub.gov.za/cyberawareness/>
<http://cyberaware.co.za>

DIKELETSO TSA MAKHADETE A INTHANETENG

HO SIRELETSEHA INTHANETENG

Tataiso ha o le Inthaneteng

Keletso ho Tsa Inthanete

Siya letshwao le hlomphehang Inthaneteng -

Hlokomela hore dintho tseo o di ngolang le ho di romella ba bang, di ka nna tsa dula ka ho sa feleng Inthaneteng.

Hlokomela dikotsi le ditshoso tsa Inthaneteng - O na le tokelo ya ho Sireletsa Inthaneteng, empa hape hopola ho itshwara hantle le ka tsela e nang le boikarabelo.

O hlokomelha o arolelana boitsebiso ba hao le ba bang - Boitsebiso bo ka utsuwa mme ba sebediswa ke dinokwane kapa ba rekisetswa babapatsi.

Ho Sirelets Batho

Tlaleha tlhekefetso ya Inthaneteng - Haeba o le lehlatsipa la tlhekefetso, boloka tlaleho ya ditshoso tsena e le bopaki.

O hopole hore o na le ditokelo ho latela Molawana wa Tlhekefetso wa 2011 wa Afrika Borwa. Bolella motho e moholo eo o mo tshepang, o se ke wa thola!

O hlokomelha ditshoso tse etswang ka kotloloho le tsa Inthaneteng - Ka ho tseba dikotsi le ditshoso tsohle, o ka thusa ho sirelets wena le ba lelapa la hao.

Itlhomphe o be o hlomphe le batho ba bang - Ho kena Inthaneteng ha ho bolele hore o lokela tlohela mekgwa e metle.

Ho Sirelets Disebediswa

Rutanang - Thusanang ka ho bolellana le ho rutana ka diapp tse ncha, disaete, thekinoloji le dikotsi tsa moraorao, Dulang le buisana.

Boloka disebediswa tsa hao di sireletsehile - Netefatsa hore disebediswa tsa hao di sireleditswe ka passcode kapa password. Netefatsa hape hore o ka kgona ho hlakola boitsebiso ba hao bo hlokolosi o le hole.

Itshireletse kgahlanong le malware - Etsa hore diapp tsohle tsa hao di be nakong mme o kenyé software e Iwantshanang le malware disebedisweng tsa hao tsohle.

Diapp

Utlwisia metjha ya dipuisano - Ho na le mefuta e mengata ya metjha ya dipuisano, e metle le e mebe! Kgetha ka bohlale.

O hlokomelha o sebedisa browser - O sebedise feela diwebsite tse nang le botumo bo bottle. O netefatse hore karolo e hodimo ya browser ba hao e na le letshwao la senotlolo.

O itshireletse ha o sebedisa diapp le mapatlelo a dipapadi - O se ke wa sebedisa lebitso la hao la nnete mme o se ke wa arolelana boitsebiso ba hao ba bohlokwa kapa aterese le batho bao o kopanang le bona Inthaneteng.

Boitsebiso ba Bohlokwa

Etsa hore browser ba hao bo be ho "safe search" - Itshireletse kgahlanong le dewebsite tse kotsi. Sheba feela dintho tse loketseng dilemo tsa hao mme o tlalehe diwebsite tse tlolang melao.

Tseba maqiti a moraorao a diskeme tsa inthaneteng - Baqhekelli ba Inthaneteng ba dula ba batla ditsela tse ncha le tse hlalefileng ho o qhekella.

Laola dipassword tsa hao hantle - O se ke wa ngola password ya hao fatshe kapa wa sebedisa password e tshwanang bakeng sa disaete tsohle tseo o di etelang.

British
High Commission
Pretoria

UNISA | college of
science, engineering
and technology

Ho fumana tlhahisoleding e eketsehileng etela:
<https://www.cybersecurityhub.gov.za/cyberawareness/>
<http://cyberaware.co.za>

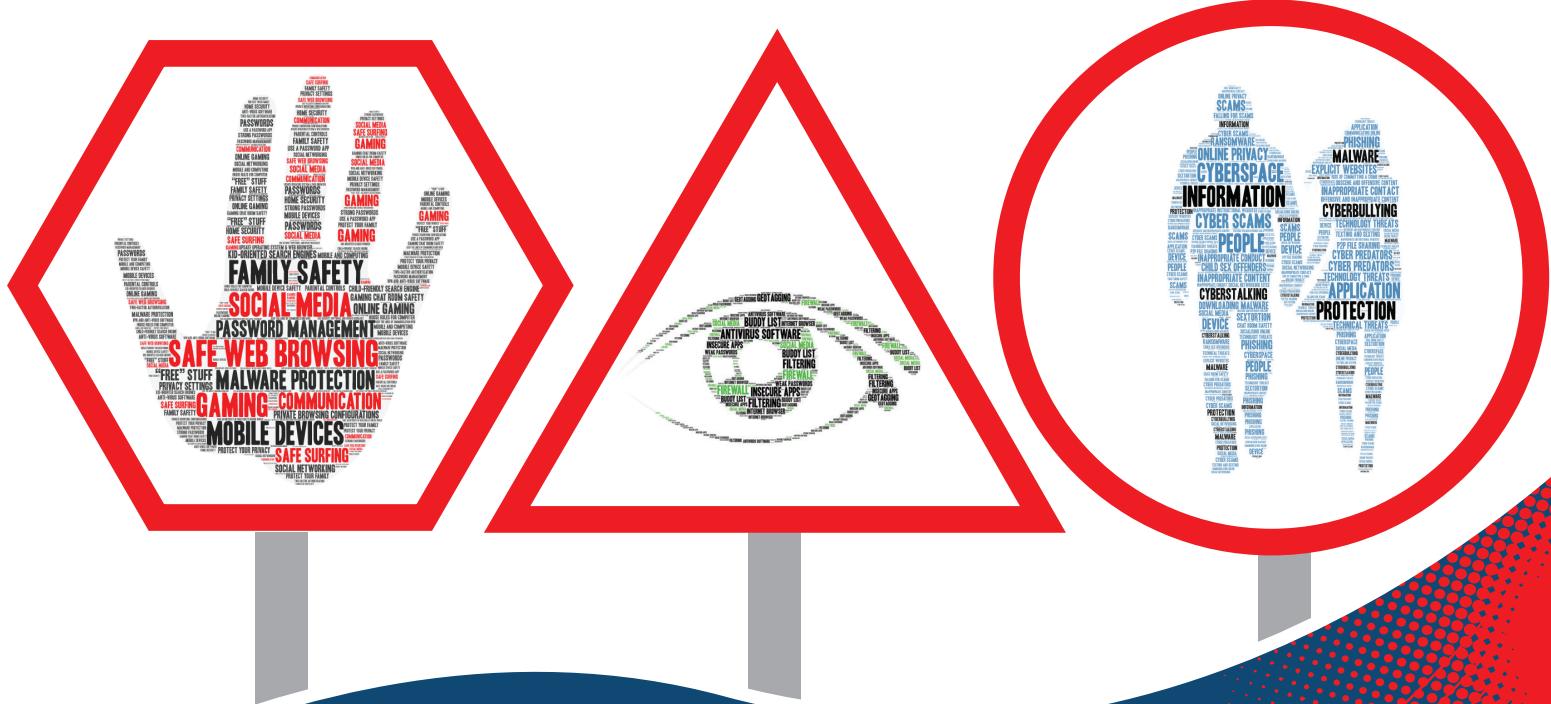

Notes

Notes

TEMOSO SIRELETSEHA INTHANETENG

EMA

Eba hlokolosi ho amohela dimemo tsa Inthaneteng le metswalle.

SHEBA

O seke wa kena wa arolelana dilinki tsa diwebsaete tse sa nepahalang o tseba, tse nang le ditaba tse mpe kapa tse nyarosang.

MARHADETE A INTHANETENG

Tataiso ha o le Inthaneteng

Karolo ya khiti ya disebediswa tsa ho hlokomedisa baithuti ka tshireletseho inthaneteng

British
High Commission
Pretoria

UNISA |

college of
science, engineering
and technology

Bakeng sa tlhahisoleding e eketsehileng etela:
<https://www.cybersecurityhub.gov.za/cyberawareness/>
<http://cyberaware.co.za>

British
High Commission
Pretoria

UNISA |
college of
science, engineering
and technology

Ho fumana tlhahisoleding e eketsehileng etela:
<https://www.cybersecurityhub.gov.za/cyberawareness/>
<http://cyberaware.co.za>

